

معرفی و تحلیل گزیده‌ای از مراسم «عید فطر» در فرهنگ مردم ایران

شهرزاد دوستی^۱

چکیده

عید فطر یکی از بزرگ‌ترین اعیاد اسلامی است که پس از پایان یک ماه امساک و سر بر آستان الهی ساییدن و عبادت می‌آید. در این مقاله پاره‌ای از آداب و رسوم و مناسک عید فطر که دارای ویژگی مستقل در همه نقاط ایران اسلامی است نظیر رؤیت هلال ماه شوال، خیرات برای اموات، ختم قرآن و پرداخت فطریه، الوداع‌خوانی در شب عید فطر، نان‌ها و غذاهای روز عید فطر و ... ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: عید فطر، رؤیت هلال، مجالس ختم قرآن، احیاء، نماز عید فطر

۱. پژوهشگر واحد فرهنگ مردم صداوسیما ج.ا.ایران

مقدمه

عید سعید فطر پس از یک ماه عبودیت و عبادت مؤمنان روزه‌دار در مهمانی خدا فرامی‌رسد و مردم شهرها و روستاهای ایران مانند دیگر مسلمانان جهان این روز مبارک را با برپایی آداب و رسوم و سنن خاص خود با شکوه فراوان گرامی می‌دارند. در تمام کشور وداع عاشقان حضرت حق فضای کشور را عطرآگین می‌سازد و مؤمنان تلاش می‌کنند در مراسم وداع با ذکر مناجات و ریختن اشک از خوان الهی هرچه بیشتر بهره‌مند شوند. معمولاً مردم از چند روز قبل از عید فطر با چراغانی کردن سر در مساجد، حسینیه‌ها، ادارات، مراکز دولتی و خصوصی، معابر، میادین، بازارها و خانه‌ها، خانه تکانی، خرید نیازمندی‌های نو اعم از لباس نو برای بچه‌ها، هدایا برای نزدیکان، اثاثیه نو برای منزل و شیرینی و میوه به استقبال این عید بزرگ می‌روند. در برخی نقاط که ماه قابل رؤیت است مردم در آخرین شب از ماه مبارک رمضان در نقطه‌ای بلند به افق چشم می‌دوزند تا با رؤیت هلال ماه شوال با ماه رمضان وداع کنند. آنها در این شب تا به صبح در مساجد و تکایا و حسینیه‌ها احیا می‌دارند و تا اذان صبح به اقامه نماز، ذکر مناجات و استغفار می‌پردازند. روز عید فطر در مساجد، بقاع متبرکه و مصلی‌ها، نماز عید فطر را اگرچه واجب نیست اما به دلیل استقبال همگان بویژه آنانکه موفق به روزه گرفتن شده‌اند هر چه باشکوه‌تر برگزار می‌کنند. هر خانواده براساس نوع فطریه که معمولاً برنج یا گندم است یا وجه نقدی معادل ارزش آن را به فرد مستحق می‌دهد یا در صندوق‌هایی که ویژه جمع‌آوری فطریه است، می‌اندازد. بازدید از اقوام، بزرگان فامیل و سادات، عیادت از بیماران، دیدار از خانواده‌هایی که به تازگی عزیزی را از دست داده‌اند، رفتن بر مزار درگذشتگان و گلزار شهدا و طلب مغفرت و آمرزش برای اهل قبور، کمک به نیازمندان، تقسیم نذورات و خیرات، هدیه دادن به بچه‌ها، برگزاری مراسم ازدواج و جشن‌های نامزدی، ارسال هدایا برای نوعروسان و نودامادها از طرف خانواده‌های عروس و داماد از جمله سنت‌های پسندیده‌ای است که مردم برای نکوداشت عید فطر به آن پایبند هستند. در این مقاله گزیده‌ای از جریان زندگی مردم در عید صیام آورده شده است.

آنچه در این مقاله آورده شده اطلاعات و اسناد، مربوط به دهه‌های چهل تا هشتاد است. همچنین به منظور پرهیز از تکرار، از آوردن موارد مشابه و مشترک خودداری شده و درواقع تا حد امکان گزیده‌ای از وجوه تفارق مراسم و سنن عید فطر مورد نظر قرار گرفته است.

همچنین بهره رسانه‌ای مراسم عید فطر به منظور آگاهی برنامه‌ریزان رسانه ملی آورده شده است.

چارچوب نظری مقاله براساس نظرات پارسونز^۱ و مرتون^۲ (ساختی-کارکردی) است. کارکرد و منافع رسمهای رایج در عید فطر، هم کارکرد فردی و هم اجتماعی است. خانهدکانی و خرید لباس نو، نشان از کارکرد فردی و حفظ نظافت و بهداشت فردی و اجتماعی است. رسمهای شادببخش عید فطر موجب تقویت و آرامش روحی میشود. کارکردهای این مراسم به لحاظ فردی، اجتماعی و دینی قابل بررسی است. کارکرد آشکار رسمهای عید فطر، اجرای مناسک مذهبی و برپایی نماز است و کارکرد پنهان آنها، ایجاد و افزایش همدلی، خلوص و همرنگی در بین مردم و شرکتکنندگان در این مراسم بزرگ الهی است. روش تحقیق در مقاله، اسنادی، میدانی و مصاحبه با فرهنگیاران واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما است.

تعریف مفاهیم

عید فطر: روزی که امساک و صوم از خوردن و آشامیدن برداشته می‌شود و به مؤمنان رخصت داده می‌شود که در روز افطار کنند. (راغب اصفهانی، ۱۴۰۶: ذیل عبارت عید فطر)

1. Parsons
2. Merton

زکات فطر یا فطریه: زکاتی است که هر مسلمان برای خود و نفقه خورانش به مستحق می‌دهد و زمان دادن آن از غروب روز آخر رمضان تا ظهر روز اول ماه شوال (عید فطر) است و مقدار آن نیز به اندازه یک صاع از ماده‌ای است که بیشتر خوراک‌دهنده زکات را تشکیل می‌دهد. (مصاحب، بی تا: ذیل عبارت فطریه)

فرهنگ: فرهنگ عبارت است از کلیه ساخته‌ها، پرداخته‌ها، اندوخته‌ها، آداب و رسوم، مقررات عقاید، هنرها و دانستنی‌های عامه که از نسلی به نسل بعد منتقل می‌شود. (قربابی مقدم، ۱۳۸۲: ۵۳)

همبستگی: احساس مسئولیت متقابل بین چند نفر یا چند گروه است که از آگاهی و اراده برخوردار باشند. (بیرو، ۱۳۶۶: ۴۰۰)

ارزش‌های اجتماعی: مدل‌های کلی رفتار، احکام جمعی، هنجارهای کرداری که مورد پذیرش عمومی و خواست جامعه قرار گرفته‌اند، شامل عدالت، انسان‌دوستی، دگرخواهی، مهربانی و ... است. (همان: ۳۸۶)

ضرورت و اهمیت موضوع

با مطالعه فرهنگ مردم، ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه از هر قوم و قبیله بازشناخته می‌شود و از آنجا که عناصر فرهنگ مردم که شامل ادبیات شفاهی، معتقدات، زندگی اجتماعی، زندگی معنوی، هنر، آداب، رسوم و سنن ملی، مذهبی، قومی و ... در سینه و اذهان افراد کهنسال جای دارد پس شایسته است هر چه سریع‌تر به ثبت و ضبط آنها اقدام شود تا از خاطره‌ها فراموش نگردد. همچنین با مطالعه بنیانی آنها به معرفی و احیای رسومی پیردازیم که کارکرد مثبت دارند و نیازهای فردی و جمعی جامعه را رفع می‌سازند و موجب وحدت و همبستگی در جامعه می‌شوند. همچنین آنها را از طریق کانال‌های خانواده، مدرسه، مسجد و بویژه رسانه ملی در اذهان و خاطره فرزندان و نسل جوان این مرز و بوم نهادینه سازیم. پس در نهایت رسانه ملی با تهیه، تولید، پخش و تبلیغ این رسوم مذهبی و تأکید بر کارکردهای آن می‌تواند عاملی در استمرار آنها شود و به تبع بررسی و تحلیل رسوم «عید فطر» اهمیت و ضرورت خاص خود را می‌یابد.

بینش ساختی - کارکردی

کارکردگرایی ساختی پارسونز و مرتون مدعی تبیین پدیده‌ها براساس کارکرد، ضرورت و نیاز به حیات است. (ارمکی، ۱۳۸۶: ۴۰) از نظر این دو جامعه‌شناس الگوهای رفتاری وقتی شکل می‌گیرند که از نظر کارکردی مفید باشند و الگوهای جدید متناسب با ساختارهای جدید رو به توسعه برای برآوردن نیازها سر برآورند. (همان: ۲۱ - ۲۰)

در نظر پارسونز ساخت، آرایش عناصر یک نظام اجتماعی است به ترتیبی که می‌توان این آرایش را از نوسانات ناشی از روابط نظام با محیط ایمن دانست. پارسونز مدعی است هر نظام برای آنکه بتواند در عملکرد خود توفیق یابد به «لوازم کارکردی» بخصوصی نیاز دارد که عبارتند از: سازگاری^۱ (انطباق و سازگاری با محیط)، دست‌یابی به هدف^۲، انسجام^۳ (وحدت و هماهنگی) و پایداری^۴ (حفظ موجودیت الگویی). (توسلی، ۱۳۷۰: ۱۸۷ - ۱۸۶ و ارمکی، ۱۳۸۶: ۴۴)

وی ۴ نوع خرده سیستم را هم مطرح کرد که عبارتند از زیستی، شخصیتی، اجتماعی و فرهنگی که هر سیستم دارای کارکردی‌های فوق است. به نظر پارسونز ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی چگونگی کنش را شکل می‌دهند و رهبری می‌کنند و در نهایت فرد همواره کنشی را پیش می‌گیرد که منطبق با خواست نظام اجتماعی است. (توسلی، ۱۳۷۰: ۲۴)

او نظام اجتماعی را شبکه کنش متقابل میان افراد می‌داند که از طریق آن دو نفر (دو عامل) یا بیشتر با یکدیگر ارتباط می‌یابند و یکدیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهند (همان: ۱۹۲ - ۱۸۶) و در نظریه تبادل پارسونز نوعی اجتماعی شدن با تأکید بر همکاری

1. adaptation
2. goal attainment
3. integration
4. latency

نقش‌ها، نهادها، ارزش‌ها، هنجارها و کارکردها دیده می‌شود. (ارمکی، ۱۳۸۶: ۵۶ - ۵۵) اما مرتون ساخت اجتماعی را انتظام اجتماعی و ابزاری برای دست یافتن به اهداف تعبیر می‌کند. مرتون قالب‌های ساخت‌یافته رفتار را به عنوان راهنمای عمل برای نیل به اهداف می‌داند. به نظر مرتون بحث در باب اینکه مردم چه انجام می‌دهند تنها نیمی از مسأله است و نیم دیگر آن است که بدانیم چرا آن کار را انجام می‌دهند. کارکردها صرفاً به جامعه اختصاص ندارد بلکه به فرد و گروه‌های اجتماعی نیز ارتباط دارد. به نظر مرتون رد اهداف یا وسایل یا هر دوی آنها منجر به یکی از چهار وجه (صور نوعی) می‌شود که افراد از طریق آنها با ناهمسازی و عدم انسجام اجتماعی مقابله می‌کنند آن چهار وجه عبارتند از: ابداع و نوآوری، رسم‌پرستی و مناسک‌گرایی، و اخوردگی یا عزلت‌گزیدن، طغیان یا سرکشی. مرتون بر این نظر تأکید دارد که نمی‌توان گفت همه ساختارها برای کارکرد نظام اجتماعی گریزناپذیرند بلکه برخی از بخش‌های نظام اجتماعی را می‌توان حذف کرد و اینجاست که می‌توان گفت دگرگونی اجتماعی معنی‌دار خواهد شد. (همان: ۱۵۰)

مراسم و مناسک عید فطر

۱- استقبال از عید فطر

اولین رسم در پیشانی رسوم عید فطر مراسم «استقبال» است که غالباً در هفته آخر ماه رمضان انجام می‌گیرد. به طور مثال در آبادان و خرمشهر در آخرین هفته از ماه مبارک رمضان مردم اقدام به خانه‌تکانی می‌کنند. آنها برای خرید شیرینی، آجیل، گل یاس، گلاب و پوشاک راهی بازار می‌شوند و خانواده‌هایی که از وسع مالی بهتری برخوردارند علاوه بر خانه‌تکانی، به تعویض وسایل خانه همچون پرده، فرش و مبلمان می‌پردازند. (دفتر پژوهش و بررسی‌های خبر سازمان خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۸۴: ۴۸) در بیرجند مردم با چراغانی کردن سر در مساجد و معابر و خیابان‌های شهر و محله‌ها به استقبال عید می‌روند. (همان: ۵۱)

در زاهدان و برزک کاشان هم مردم با خانه‌تکانی، خرید لباس نو، میوه و شیرینی، دود کردن عود و بانوان با حنا بستن به استقبال عید می‌روند. (شه‌بخش، زاهدان، ۱۳۸۶/جهانی برزکی، برزک، ۱۳۸۶)

۲- رؤیت هلال ماه شوال

در آخرین شب از ماه مبارک رمضان بسیاری از مردم در نقطه‌ای بلند به افق چشم می‌دوزند تا با رؤیت هلال ماه شوال با ماه رمضان وداع کنند. در دهه‌های چهل و پنجاه با توجه به اسناد موجود در گنجینه فرهنگ مردم آورده شده:

در تبریز مردم شب عید فطر به مساجد می‌رفتند تا هلال ماه نو را رؤیت کنند و پس از رؤیت هلال ماه شوال نماز می‌گذارند و به یکدیگر تبریک و تهنیت می‌گفتند. (حکمت، تبریز، ۴۶/۹/۱۶)

در مهاباد رؤیت هلال ماه شوال توسط روحانیون و ریش‌سفیدان انجام می‌گرفت و هر کس زودتر ماه را می‌دید مژدگانی دریافت می‌کرد. سپس جارچی‌ها حلول ماه نو را به اطلاع همه می‌رساندند و در مساجد نماز برگزار می‌شد. (شریفی، مهاباد، ۴۹/۹/۵) در خلخال کسانی که مسئول رؤیت هلال ماه نو بودند پس از رؤیت هلال عید ابتدا به قرآن و بعد به آب نگاه می‌کردند و دیگران که با خبر می‌شدند به سبزه، برگ‌های درختان و گل نظاره می‌کردند. (احمدی، خلخال، ۵۰/۹/۱۷)

پس از مصاحبه با جمعی از فرهنگیاران مشخص شد که هنوز رسم رؤیت هلال عید در بعضی از شهرها و روستاها به سان سال‌های گذشته انجام می‌گیرد از جمله در: فین کاشان مردم به پشت‌بام‌ها می‌روند، رو به قبله می‌ایستند، قرآن به دست می‌گیرند و در افق به جستجوی ماه نو می‌پردازند و پس از رؤیت هلال ماه شوال سوره قدر را قرائت می‌کنند. (آزادبخش، کاشان، ۱۳۸۶)

در گلپایگان غالباً سعی می‌کنند تا ماه نو را با نگاه کردن در ظرف آبی که در دست دارند جستجو کنند و برخی از زنان همچون گذشته در زمان رؤیت ماه شوال لباس سفید رنگی به نام «پاچین» (pâčîn) به نشانه پاکی به تن می‌کنند (احمدی، گلپایگان، ۱۳۸۶) و در زنجان سعی می‌کنند تا ماه را در آینه ببینند. (عزیزی، زنجان، ۱۳۸۶)

در یزد مردم پس از رؤیت هلال ماه نو به سبزه، قرآن، آب روان و چهره کودکان نگاه می‌کنند یا ابتدا چشمان خود را می‌بندند و هفت صلوات بر محمد و آل محمد می‌فرستند سپس به موارد نام برده شده نگاه می‌کنند. (علیپور، یزد، ۱۳۸۶)

۳- مراسم وداع با ماه رمضان در آخرین روز ماه رمضان و شب عید فطر

الف) برپایی مجالس دعا و ختم قرآن

در گازار بیرجند شب عید فطر در مجلس ختم آخرین جزء قرآن، هر کس که سوره اخلاص را می‌خواند باید بانی می‌شد و شیرینی می‌خرید و از آنجا که بیشتر افراد، مایل بودند در خرید شیرینی سهیم باشند؛ هر نفر یک بار این سوره را قرائت می‌کرد سپس قاریان این سوره پول‌های خود را روی هم می‌گذاشتند و شیرینی می‌خریدند و روز عید فطر بین مردم تقسیم می‌کردند. (حسینی، بیرجند، ۵۲/۷/۲۰)

در کاکي دشتي قاریان قرآن پس از ختم جزء سی به دعا و راز و نیاز و طلب آرمزش و سلامتی و تندرستی برای همگان می‌پردازند. (منصوری، دشتی، ۱۳۸۶)

در نیشابور یکی از آیین‌های مربوط به آخرین شب ماه مبارک از این قرار است که در آغاز جلسه قرآن، ظرفی پر از خرما در مقابل استاد جلسه قرار می‌گیرد. هنگامی که آخرین فرد که خود استاد و قاری می‌باشد سوره آخر را قرائت می‌کند، کوچک‌ترین عضو حاضر در جلسه ظرف خرما را در بین حاضرین چرخانده و توزیع می‌کند و بیشتر مردم این خرماها را به بیماران خود می‌دهند. (خبرگزاری جمهوری اسلامی، آذرماه ۱۳۸۲: ۱۱)

ب) احیاء در شب عید فطر

با توجه به مستندات گزارش‌های گنجینه واحد فرهنگ مردم در استان‌های آذربایجان غربی، اردبیل، خراسان رضوی، سمنان، گیلان، اصفهان، فارس، قم و یزد شب عید فطر به منظور برپایی مراسم احیاء مردم پس از غروب آخرین روز ماه رمضان

معرفی و تحلیل گزیده‌ای از مراسم «عید فطر» در فرهنگ مردم ایران ❖ ۴۱

غسل می‌کردند و سپس تا اذان صبح در مسجد می‌ماندند و به خواندن نمازهای واجب و مستحبی می‌پرداختند و بسیار استغفرالله می‌گفتند و برای حاجت‌روایی و سلامتی و سربلندی تمامی مسلمانان و خودشان دعا می‌کردند. (یوسف‌زاده، ارومیه، ۵۰/۹/۱۰ / اصغرزاده ارجقی، اردبیل، ۴۸/۱/۲۴ / قهرمان، مشهد، ۴۹/۱۰۲/۷ / مصباحی، سمنان، ۴۸/۶/۴ / صیدگاهی، انزلی، ۴۹/۷/۲۱ / سرخوش، شیراز، ۴۸/۷/۱۵ / سعیدی‌پور، قم، ۵۰/۷/۲۵ / کاشفی، یزد، ۴۸/۸/۱۷)

در قم با غروب آخرین شعاع‌های ماه مبارک رمضان فضای متبرک شهر قم با استغاثه‌های عارفانه «الهی العفو» مؤمنان روزه‌دار عطرآگین می‌شود و مراسم وداع با این ماه عزیز با قرائت دعای «ابوحمزہ ثمالی» و مناجات حضرت سجاد در وداع با ماه رمضان در تمامی مساجد، تکایا و حسینیه‌ها هر چه باشکوه‌تر برگزار می‌گردد. (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۲: ۱۳)

ج) الوداع خوانی

در کازرون شب عید فطر مداحان و نوحه‌خوانان «الوداعی» می‌خواندند که بخشی از ابیات از این قرار بود:

ای بهترین ماه‌ها، ماه مبارک الوداع	دیگر کجا بینم ترا، ماه مبارک الوداع
عمر گران در باختم، تا صحبتت دریافتم	قدر ترا نشناختم ماه مبارک الوداع
ای مونس شب‌های ماه رفتی به همراهت	دیگر کجا بینم ترا، ماه مبارک الوداع
خدا الوداع صد الوداع	ماه مبارک الوداع

ابیاتی از الوداع خوانی در جنوب ایران:

نور هر محفل از حضور تو بود	شادی هر دل از حضور تو بود
طاعت کامل از حضور تو بود	فیض ما از حضور تو بود الوداع
دوستان از فراق ناله کنید	گود مهتاب و شمع ناله کنید
خویش از آه و ناله واله کنید	دییده چون پر ز ژاله کنید الوداع

(جاوید، ۱۳۸۲ : ۱۰۰ - ۹۸)

۴- نماز عید فطر

اگرچه نماز عید فطر واجب نیست اما به دلیل استقبال همگان بویژه آنان که موفق به روزه گرفتن شده‌اند در تمامی شهرهای ایران از چند روز قبل از عید مسئولین و رابطین آنها مساجد، بقاع متبرکه و مصلی‌ها را برای برگزاری هر چه باشکوه‌تر نماز عید آماده می‌کنند تا این رفتار عبادی - سیاسی هرچه باشکوه‌تر برگزار گردد.

در مهاباد در روز عید فطر پیش از طلوع آفتاب اهل خانه از کوچک و بزرگ از خواب بیدار می‌شدند و تا هنگام طلوع آفتاب ماه شوال مشغول ذکر، دعا، عبادت، سلام و صلوات بر محمد و آل محمد می‌شدند و پس از طلوع آفتاب مؤذن به پشت‌بام مسجد یا به بالای گلدسته مسجد می‌رفت و سه مرتبه ندای «الصلوه» سر می‌داد سپس مردم راهی مصلی می‌شدند و به جماعت پشت سر امام جماعت نماز عید فطر برپا می‌کردند. (فزاق، مهاباد، ۴۹/۹/۶)

در اصفهان مردم برای برگزاری نماز عید در مسجد «صاحب عباد» که در محله «تخچی» (toxi) است جمع می‌شدند مداحان بعد از نماز صبح از اول آفتاب به دفعات الله‌اکبر می‌گفتند تا تمامی مردم برای برپایی نماز عید در مسجد جمع شوند. در مسجد افرادی که نذر داشتند با نذوراتشان و خیرین از مردم با چای و شیرینی و خرما پذیرایی می‌کردند. مردم به یکدیگر عید مبارکی می‌گفتند و روبوسی می‌کردند. با آمدن امام جماعت مردم به همراه ایشان با پای برهنه با سلام و صلوات و تکبیر راهی مصلی می‌شدند که در یک فرسخی شهر و در وسط تخت فولاد قرار داشت و در آنجا به جماعت نماز عید فطر برگزار می‌شد. (نمازی، اصفهان، ۴۹/۹/۲۹)

در تهران مراسم نماز باشکوه عبادی - سیاسی عید فطر به امامت مقام معظم رهبری اقامه می‌شود و نمازگزاران به حالت راه‌پیمایی راهی مصلی می‌شوند و در مشهد بارگاه منور ثامن الحجج (ع)، از اولین ساعات صبح پذیرای خیل پرشمار نمازگزارانی است که برای اقامه نماز، راهی مسجد جامع گوهرشاد و صحن‌ها و رواق‌های متبرک می‌شوند.

در گنبد و دیگر شهرهای استان گلستان، ترکمن‌ها روز عید به همراه روحانیون خود اول صبح به طرف عیدگاه برای خواندن نماز عید فطر حرکت می‌کنند و خطبه‌ها در زمینه‌های احکام شرعی، امر به معروف و نهی از منکر و حضور در مسایل اجتماعی

توسط چهار روحانی خوانده می‌شود. (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۸۴: ۵۴ - ۵۳)

۵- زکات فطریه

در لنگرود مقدار سه کیلوگرم برنج برای هر یک از اعضای خانواده را در سینی می‌ریختند و به ترتیب از بزرگ تا کوچک‌ترین فرد خانواده پنجه دست خود را بر برنج می‌زدند و فوراً ظرف محتوی فطریه را در گوشه حیاط می‌گذاشتند و در موقع مقتضی از خانه خارج می‌کردند و به مستحق می‌دادند. (دهبان، لنگرود، ۵۶/۱۰/۸)

در برازجان فطریه را شب عید از اموالشان جدا می‌کنند و روز عید پس از نماز، فطریه را به اقوام نیازمندشان یا به فقرا می‌دهند. (معلمی، بوشهر، ۱۳۸۶)

۶- زیارت اهل قبور و خیرات برای اموات

مردم سمنان روز عید فطر قبل از طلوع آفتاب به قبرستان می‌رفتند و هر کس به فراخور وسع مالی خود برای خیرات نان، قند، چای، نبات، خرما و انواع خشکبار که به آن «بار» می‌گفتند در ظرف یا دستمالی ریخته بر سر مزار می‌بردند و پس از فاتحه‌خوانی برای اموات بین زیارت‌کنندگان پخش می‌کردند و همگی از آنجا راهی مصلی می‌شدند و در مصلی نماز عید فطر را بر پا می‌داشتند. (نورانیان، سمنان، ۴۹/۸/۳)

در آبادی زیارت دماوند مردم شب شوال را شب عید مرده می‌گفتند. در چنین شبی خانواده‌ها غذاها و خوراکی‌هایی را تدارک می‌دیدند مانند شیر برنج، حلوا، چلو، خورش، نان گردویی یا «جوزنون» (jozenun) و شیرمال (شیر تافتون) و با خود بر سر مزار امواتشان که غالباً در اطراف امامزاده دفن شده بودند می‌بردند و پس از فاتحه و قرآن‌خوانی خوردنی‌ها را بین مردم تقسیم می‌کردند یا به عبارتی به نیت امواتشان و برای شادی روح آنها خیرات می‌کردند. (عسگری، دماوند، ۴۹/۹/۱۱)

این رسم هنوز هم در غالب شهرها و روستاهای ایران برپاست از جمله:
در کرمان روز عید پس از نماز عید فطر برای فاتحه‌خوانی ابتدا بر سر مزار شهدا و

سپس بر سر مزار اموات خود می‌روند و قرآن می‌خوانند. (عطاپور، کرمان، ۱۳۸۶)
در دامغان شب عید فطر به نیت خیرات برای اموات نان فطیر و سبزی پلو با
گوشت درست می‌کنند و بین فقرا و مستمندان تقسیم می‌کنند. (شامانی، سمنان، ۱۳۸۶)

۷- دیدار از خانواده‌های عزادار

در زابل خانواده‌هایی که به تازگی عزیزی را از دست داده بودند، عید فطر را عید
اول می‌گفتند. در چنین روزی عده‌ای از ریش سفیدان به منزل متوفی می‌رفتند و از
صاحبان و اقوام درجه اول متوفی می‌خواستند که از عزا بیرون بیایند و گوسفند قربانی
کنند و عید بگیرند پس از موافقت کسان متوفی، چند تن از زنان همسایه یا اقوام
پیراهن سیاه را از تن زنان صاحب عزا بیرون می‌آوردند و پیراهن شادی بر تن آنها
می‌پوشاندند. سپس اقوام متوفی چند گوسفند قربانی می‌کردند و ناهاری تدارک
می‌دیدند و پس از نماز عید فطر نمازگزاران را برای صرف نهار به منزل خود دعوت
می‌کردند. (جهان تیغ، زابل، ۵۱/۷/۱۹)

در اردبیل خانواده‌هایی که عزادار بودند از صبح روز عید تا ظهر، در خانه‌هایشان بر
روی مردمی که به دیدار آنها می‌آمدند باز بود و صاحبان عزا از مهمانان فقط با چای و
خرما پذیرایی می‌کردند. گروهی صاحبان عزا را از عزا بیرون می‌آوردند: بدین ترتیب
که یکی از اقوام نزدیک برای اشخاص عزادار چند قواره پارچه، نبات و یک کیسه حنا
می‌برد؛ ابتدا لباس سیاه را از تن صاحبان عزا بیرون می‌آورد و مقداری حنا را
می‌خیساند و بر سرشان می‌گذاشت و در نهایت با تکه‌ای نبات که در دهان عزاداران
می‌گذاشتند کام آنها را شیرین می‌ساختند. (اصغرزاده ارجقی، خلخال، ۴۸/۱/۲۴)
در گرگان کسانی که عزادار باشند در خانه می‌نشینند تا اقوام و نزدیکان و دوستان
به دیدنشان بروند و صاحبان عزا با چای، خرما و میوه از مهمانان پذیرایی می‌کنند.
(غرقابی، گرگان، ۱۳۸۶)

در دانشفهان قزوین خانواده‌های عزادار هم نهار تدارک می‌بینند تا از مهمانان با
غذاهایی همچون خورش قیمه نسا، چلوگوشت و چلو مرغ پذیرایی شود.
(یوسفی رامندی، دانشفهان، ۱۳۸۶)

۸- مهمانی‌ها

مراسم دید و بازدید بخصوص در اعیاد از گذشته متداول بود و چنانکه در قاضی جهان آذرشهر پس از برپایی نماز عید نوه‌هایی که برای اولین بار روزه گرفته بودند برای گرفتن هدیه یا جایزه به دیدار پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها می‌رفتند. (تاروردی، آذرشهر، ۵۴/۷/۱) در اصفهان و زابل برای عید مبارکی به منزل بزرگان آبادی، محل و خانواده می‌رفتند. (یغمایی، نائین، ۴۸/۵/۲۵ / جهان تیغ، زابل، ۵۱/۷/۱۰) با استناد به مصاحبه تلفنی با فرهنگیاران شهرها و روستاهای کشورمان دید و بازدید عید فطر هنوز هم در سراسر کشور عزیزمان متداول است.

۹- حلالیت طلبیدن

در روز عید فطر کسانی که با یکدیگر قهر هستند یا بینشان کدورتی وجود دارد از یکدیگر حلالیت می‌طلبند و با یکدیگر روبوسی می‌کنند تا بینشان صلح و آشتی برقرار شود.

در بندر ماهشهر پیش از اقامه نماز عید فطر افرادی که با یکدیگر قهر بودند با وساطت روحانی آبادی با یکدیگر آشتی و صلح می‌کردند. سپس نماز عید فطر را به امامت همان روحانی به جا می‌آوردند. (فیصلی، ماهشهر، ۴۹/۴/۲)

در سنندج روز عید، بزرگ خانواده در بالای منزل می‌نشیند و تمامی فرزندان و نوه‌ها گرداگرد او جمع می‌شوند و همه از یکدیگر حلالیت می‌طلبند و اگر کدورتی در میان باشد آن را رفع می‌کنند. (کمندی، سنندج، ۱۳۸۶)

۱۰- هدایای عید فطر

در بردسیر روز عید فطر هر جوانی که نامزد داشت برای خانواده نامزد خود هدایایی می‌فرستاد؛ این هدایا را پیشکشی عید می‌نامیدند. مقدار هدایا متناسب با توانایی و بنیه مالی خانواده داماد بود. کسانی که توانایی مالی بیشتری داشتند گوسفند فربه‌ای را که بیشتر پشت آن را حنا بسته بودند، به همراه دستبند طلا یا نقره و مقداری شیرینی و

کله قند به خانه نامزد خود می فرستادند و ظهر روز عید خانواده پسر به عنوان عید دیدنی به خانه دختر می رفتند و خانواده دختر از مهمانها پذیرایی می کردند. (بردبار، کرمان، ۴۸/۲/۴)

در ابهر شب عید فطر هر کس که نامزد داشت برای نامزد خود تحفه می فرستاد این تحفه به «گلین پای» (galin pâyi) یا هدیه عروس معروف بود که شامل: برنج، نان، گوشت، میوه های فصل، شیرینی، آینه، پارچه، زیورآلات و ... بود که در خونچه می گذاشتند و خونچه ها را با گل های زیبا تزیین می کردند و روی هدایا را با پارچه های حریر می پوشاندند و افرادی به نام «خونچه بر» (xončebar) یا «طبق کش» (tabaq keš) خونچه ها را بر سر می گذاشتند و به همراه تنی چند از اقوام داماد با دف زدن و هلهله کردن راهی خانه عروس می شدند. پس از رسیدن به خانه عروس پذیرایی می شدند و از طرف خانواده عروس به هدیه آوران (پای آوران - pây âvarân) دستمال یا جوراب هدیه داده می شد. همچنین به دختران تازه به خانه بخت رفته از طرف خانواده دختر این پای فرستاده می شد که به آن «پای اول» می گفتند. (فراهانی، زنجان، ۴۹/۷/۸)

در کهک پدر بزرگها در چنین روزی به دختران و پسران نوجوان و نابالغی که ماه رمضان را روزه گرفته بودند، قطعه ای زمین، سهم آب یا درخت به عنوان عیدی هدیه می دهند. (جعفرزاده، قم، ۱۳۸۶) در صومعه سرا روز عید عروس به دیدن مادر شوهر و خانواده همسرش می رود و خانواده ها بنا به وسعتشان یک جوجه یا گوساله به عروسشان هدیه می دهند. داماد هم به تنهایی یا به اتفاق خانواده به منظور تبریک عید فطر به منزل عروس خود می رود و خانواده عروس پس از پذیرایی از داماد و خانواده اش به داماد پیراهن یا کت و شلوار هدیه می دهند. (زارع، صومعه سرا، ۱۳۸۶)

۱۱- نذورات عید فطر

در تربت جام در آخرین شب ماه مبارک رمضان که به «الفه» (alafe) موسوم بود خانمها حلوی نذری می پختند و به مسجد می بردند و عقیده داشتند ثواب نذوراتشان به مرده ها می رسد. (جامی الاحمدی، تربت جام، ۱۳۴۸)

در شهرکرد کسانی که نذر داشتند آتش نخود لاله الا الله می پختند بدین ترتیب که مقدار

نخودی را که نذر داشتند تا با آن آتش بپزند تهیه می‌کردند و از اول ماه مبارک رمضان تا روز آخر ماه رمضان این نخود را که شسته و در کیسه‌ای ریخته بودند با خود به مسجد می‌بردند و پس از نماز مغرب و عشا بین زنان نمازگزار تقسیم می‌کردند تا هر نمازگزار بر تک‌تک نخودها ۱۰۰ مرتبه لااله الاالله و صلوات بخواند سپس روز عید تمامی همسایگان و آشنایان برای طبخ آتش نذری در منزل یکی از نذرکننده‌ها جمع می‌شدند. (نشاط تهرانی، شهرکرد، ۴۸/۳/۱۲)

در برزک کاشان عده‌ای که نذر ۷۲ سکه به نیت ۷۲ شهید کربلا دارند در چنین روزی ۷۲ سکه خود را پس از اینکه حاجتشان برآورده شد بین حاضران در مصلی تقسیم می‌کنند و هر کس که حاجتی دارد سکه را می‌گیرد و خود نیز نیت می‌کند. (جهانی‌برزکی، کاشان، ۱۳۸۶)

در تهران مرسوم است کسانی که نذر دارند با پختن شله‌زرد، آتش رشته و قربانی کردن گوسفند و تقسیم آن در بین همسایگان، دوستان و آشنایان، آنها را در شادی این روز بزرگ سهیم می‌کنند. (دفتر پژوهش‌های خیرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۴ : ۴۹)

۱۲- غذاها و نان‌های روز عید فطر

در شهرهای مهاباد و اشنویه غذای خانواده‌ها چلوخورشت و سبزی بود که در مجمعه‌های مسی گذاشته می‌شد و آنها را به مسجد می‌بردند و در مسجد در کنار هم غذای روز عید را صرف می‌کردند. (سلیمی، اشنویه، ۷۷/۴/۲۱ / شریفی، مهاباد، ۴۹/۹/۱۰)

در سمنان زرشک‌پلو، رشته‌پلو و سبزی‌پلو طبخ می‌شد که داخل پلوه‌ها حتماً گوشت قرار می‌دادند. (نورانیان، سمنان، ۴۹/۸/۳)

در سنندج «قلیه» (gelya) تدارک می‌دیدند که از گوشت، شیره انگور، لپه و کشمش تهیه می‌شد. (سلیمی، سنندج، ۷۷/۴/۲۱)

در کیاسرای رشت روز عید سفره ختم رمضان پهن می‌کردند و در سفره آتش شیر، رشته خشکار و نان برنجی می‌گذاشتند و اهل خانه قبل از رفتن به نماز عید از این خوراکی‌ها می‌خوردند. (امیری، کیاسرا، ۴۸/۳/۱)

غذای معمول روز عید در اصفهان «آش رشته» و در فین کاشان «آش نعنای داغ» و در ساوه «آش ترش» یا «آش سرکه» است. (براتی، اصفهان، ۱۳۸۶ / آزادبخش، کاشان، ۱۳۸۶ / بهرامی، ساوه، ۱۳۸۶)

در تهران صبح روز عید حلوی مخصوصی به نام «کاجی» طبخ می‌شود که بچه‌ها با بردن ظرفی از آن به خانه همسایگان و اقوام عیدی دریافت می‌کنند و در «خنج» حلوی آویشن تهیه می‌شود. (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۲ : ۷-۸)
در مشهد غذای روز عید «یخمی» (yaxmi) یا همان چلو گوشت است. (ضرغامی، مشهد، ۱۳۸۶)

تحلیل

استقبال از عید فطر: کارکرد آشکار رسم خانه تکانی تمیزی و نظافت فردی و اجتماعی است و کارکرد پنهان آن مشارکت در آیین استقبال از عید و هدف آن آمادگی افراد در بزرگداشت این روز مبارک است و اعمالی مانند خرید لوازم و البسه نو، شیرینی و میوه برای مهمانان، حنا بستن، عود دود کردن همگی اعمال شادی‌آفرین هستند و عاملی به شمار می‌روند در کاهش اضطراب‌ها، دلتنگی‌ها و غم‌ها که سبب تقویت آرامش روحی می‌شود. وجود این کنش‌ها (رفتارهای ارادی) به صورت یک عرف اجتماعی است و انجام آنها از طریق اعضای خانواده‌ها، نهادها و دیگر مراکز باعث حفظ الگوهای مثبت فرهنگی می‌شود و چون برخاسته از نهاد دین است سبب یگانگی و انسجام افراد جامعه می‌گردد.

رؤیت هلال عید فطر: می‌توان گفت این رسم یک ساخت است و شامل یک سری رفتارهای نهادی شده برای رسیدن به اهداف مشخصی است. امروزه از طرف دفتر مقام معظم رهبری رؤیت هلال عید به طور رسمی اعلام می‌گردد و مردم هم به واسطه صواب آن به صورت فردی و جمعی سعی می‌کنند هلال عید را رؤیت کنند و دیدن سبزه، آب، نقره، گل و چهره کودکان را پس از رؤیت هلال عید خوش‌یمن می‌دانند. در گذشته جارچی‌ها مردم را از حلول ماه شوال باخبر می‌ساختند اما امروزه رسانه

ملی وظیفه اطلاع‌رسانی را برعهده دارد. در اینجا هدف که همانا آگاه کردن مردم است پذیرفته شده و وسیله تغییر یافته است یعنی ریش سفیدان و جارچی‌ها جای خود را به رسانه ملی (صداوسیما) داده‌اند.

وداع با ماه رمضان: در آخرین روز ماه رمضان و شب عید فطر هر یک از مراسم ختم قرآن، احیا و الوداع‌خوانی رفتاری نهادینه شده است و برای رسیدن به فیض معنوی و پاداش الهی این رسوم به واسطه کارکرد مثبت‌شان از گذشته تا به امروز استمرار داشته است و چون این کنش‌ها برخاسته از نهاد دین است باعث حفظ انسجام و یگانگی نظام اجتماعی می‌شود.

این اعمال از یک سو نشان‌دهنده انگیزه شخصی است و از سوی دیگر چون برای همگان دعا می‌شود عملی است که بر منافع جمع متکی است و از آنجا که روح توحید در فضایل اخلاقی که دین اسلام بدان دعوت می‌کند ساری و در اعمال مردم که بدان مکلف شده‌اند جاری است لذا خواندن «نماز»، «قرآن»، «دعا» و «ذکر استغفار» هم روح را جلا می‌دهد و هم ارتباط انسان را با خدا قوی‌تر می‌سازد و زنگار وجود انسان را از ناپاکی‌ها می‌پالاید و اجر و پاداش الهی و برکات دنیایی و اخروی برای کنشگر دارد.

نماز عید فطر: این اعمال یک ساخت هستند چه این اعمال به صورت فردی انجام

گیرد یا به صورت گروهی وسیله‌ای برای سپاسگزاری و شکر از نعماتی است که خداوند به آنها ارزانی داشته و نمایشی از عبودیت در محضر الهی است و چون تمامی نسل‌ها در کنار یکدیگر اعمال را انجام می‌دهند سبب رشد اجتماعی، اخلاقی، سیاسی، فرهنگی و دینی نمازگزاران می‌شود. کارکرد

آشکار این رسم اجرای مناسک مذهبی و برپایی نماز است، هر چند واجب نیست و

کارکرد پنهان آن همان همدلی، خلوص و همرنگی تمامی شرکت‌کنندگان در این همایش بزرگ الهی است.

پرداخت زکات فطره: این امر واجب الهی و مربوط به نهاد دین است و نشان‌دهنده نهایت تعهد و دانستن مسئولیت در قبال فرامین الهی است. کارکرد آشکار این رسم تأمین نیاز مادی فقرا و کارکرد پنهان آن مبارزه با نفس اماره است که همانا رسیدن به مراتب عالی اخلاقی است.

زیارت اهل قبور و خیرات برای اموات: این رسم انتظام اجتماعی و یک وسیله قابل قبول برای دست یافتن به هدف است. رفتن به قبرستان موجب پند، عبرت و زهد در دنیا می‌شود و بیانگر این حقیقت است که یاد و خاطره درگذشتگان عزیز خود را با ذکر صلوات و استغفار و آیاتی از قرآن زنده بداریم و قدرشناس خوبی‌هایشان باشیم. کنش خواندن قرآن و دادن خیرات برای بازماندگان و درگذشتگان با استناد به آیه ۱۰ سوره «حشر» که دعا و استغفار را برای مردگان مفید و سودمند می‌داند و آن را نه تنها سبب آرامش روحی - روانی و احساس رضایت و تسلی خاطر بازماندگان بلکه سبب رحمت الهی و آموزش برای درگذشتگان ذکر می‌کند و چون این رسم نشأت گرفته از اعتقادات دینی است سبب تحکیم اعتقادات، ارزش‌ها و هنجارها می‌شود.

دیدار از خانواده‌های عزادار: کنش اجتماعی دیدار از خانواده‌های عزادار با تأسی از سیره پیامبر و ائمه معصومین متأثر از ارزش‌های دینی و مربوط به نظام اعتقادی است که فرد آن را از اجتماع طی فرایند اجتماعی شدن به دست می‌آورد و باعث می‌شود نظام اجتماعی نظم یابد. کارکرد مثبت این کنش که دلداری از خانواده‌های عزادار و همدردی با آنها می‌باشد سبب استمرار آن در جامعه می‌شود.

دید و بازدید، مهمانی‌ها: در اینجا دید و بازدید به عنوان یک ساخت رفتاری است که از نهاد دین برگرفته شده و سبب همبستگی و وفاق جمعی می‌شود. با استناد به قرآن که مسلمانان به صله ارحام در سوره «نسا» آیه (۱) و در سوره «رعد» آیات ۲۱ و ۲۲ سفارش شده‌اند و با تأسی به سیره پیامبرگرامی (ص) و امامان معصوم علیهم‌السلام که برای صله‌رحم آثار و فواید بسیاری ذکر کرده‌اند از جمله: محبوبیت نزد خدا، افزایش روزی، طول عمر، ورود به بهشت، آسان شدن حساب در قیامت، برطرف شدن فقر،

محبوبیت در خانواده‌ها و ... بر انجام این رسم اصرار می‌ورزند و براساس نظریه ساخت - کارکردی چون کارکرد این رسم سبب تقویت روابط خانوادگی، رشد اجتماعی فرزندان، بهداشت روانی، ایجاد همدلی، پاداش دنیوی و اخروی از باری تعالی است بدین جهت هنوز استمرار دارد.

حلالیت طلبیدن: کارکرد پنهان این رفتار (ساخت) ایجاد آرامش روحی و روانی و کارکرد آشکار آن صلح و دوستی است. از آنجا که این هنجار از طریق خانواده‌ها به فرزندان آموزش داده می‌شود سبب حفظ الگوهای فرهنگی و تحکیم روابط می‌گردد. **هدیه دادن:** این رسم یک ساخت و یک کنش اجتماعی متقابل است و وسیله‌ای است برای رسیدن به هدف. آن هنگام که عروس و دامادها بی‌واسطه یا از طریق خانواده‌هاشان به یکدیگر هدیه می‌دهند در واقع شعله عشق و محبت در آغاز پیوندشان فروزان‌تر و انس و الفت بین اقوام و نزدیکان دو خانواده مستحکم‌تر می‌شود. این امر نشأت گرفته از حدیث شریفی است که می‌گوید با هدیه دادن محبت و دوستی‌ها را محکم‌تر سازید. این یک ارزش اجتماعی است که از اعتقادات دین برخاسته و باعث وفاق و یگانگی اعضای جامعه می‌گردد و چون این عمل از طریق خانواده انجام می‌گیرد سبب می‌شود تا این رسم در فرزندان نهادینه شود و آنها جامعه‌پذیر و در نهایت فرهنگ‌پذیر شوند.

آن هنگام که پدربزرگ‌ها، مادربزرگ‌ها یا والدین در روز عید به فرزندان خود عیدی می‌دهند عواطف تقویت می‌گردد. رشد اجتماعی فرزندان بیشتر می‌شود و مهرورزی به کودکان و نوجوانان آموزش داده می‌شود. پس از آنجا که کارکرد مثبت دارد این رسم هنوز هم مستمر است.

نذورات (نذری دادن): نذری دادن یک ساخت است که کارکرد آن تقویت اعتماد و توکل به حضرت باری تعالی است. این توکل به حضرت حق، اعتماد به نفس را تقویت می‌کند و ادای نذر که کارکردش تأمین نیازهای مادی و معنوی مستمندان است چون از نهاد دین برگرفته شده سبب همبستگی خواهد شد و کارکرد مثبت این رسم سبب استمرار آن است.

طبخ غذا در شب و روز عید فطر: طبخ غذا و صرف آن در کنار اعضای خانواده،

دوستان و آشنایان نشان از الگوهای جمع‌گرایی و عاطفه‌گرایی است. این در کنار هم بودن‌ها، گپ‌زدن‌ها، خندیدن و شادی کردن‌ها سبب افزایش انس، الفت و همبستگی خانوادگی است و این همبستگی سبب می‌شود فرزندان در کنار خانواده بودن را تجربه شیرینی بدانند و خانواده را کانون مقدس و پاکی بدانند که سبب آرامش روحی، روانی و تقویت رشد اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی می‌شود.

بهره رسانه‌ای از مناسک عید فطر

وسایل ارتباط جمعی آینه تمام‌نمای زندگی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی هر کشوری است و در این میان رادیو و تلویزیون به منظور ترویج و تبلیغ رفتارهای دینی و مناسک خاص از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است زیرا مأموریتی راهبردی در انتقال مفاهیم و ارزش‌های دینی بر عهده دارد.

۱- عید فطر یکی از بزرگ‌ترین اعیاد اسلامی است که نویدبخش پیروزی انسان در جهاد با نفس بوده و به شکرانه تزکیه و تهذیب روح برپا می‌گردد. پس فضای کلی برنامه‌ها باید بسیار شاد و مفرح بوده و متناسب با ارزش‌های اسلامی باشد و از مجموعه تمهیدات رسانه‌ای برای شادی‌آفرینی و ایجاد انبساط خاطر مخاطبان بهره گرفته شود.

۲- با عنایت به جایگاه عید فطر در میان اعیاد اسلامی، استفاده از موسیقی مناسب برنامه‌های مختلف بومی می‌تواند نقش مهمی در خلق فضای شاد و مفرح داشته باشد. برای پخش این برنامه‌ها باید ضمن رعایت حدود اسلامی از ظرفیت‌های موسیقی ملی و مقامی ایران بهره جست. نغمه‌ها و آهنگ‌های شاد در حوزه موسیقی سنتی و محلی هم در ایجاد شادی نقش دارد و هم حس همبستگی فرهنگی را در جامعه گسترش می‌دهد.

۳- آیین‌ها و مراسم محلی و بومی اقوام گوناگون ایرانی می‌تواند دستمایه تهیه و پخش برنامه‌های عید فطر قرار گیرد که معمولاً از اصالت فرهنگی برخوردار است.

۴- تهیه گزارش از برگزاری هر یک از مراسم عید فطر و برجسته‌سازی کارکردهای مثبت آنها.

- ۵ - نظرسنجی از مردم در روز عید فطر در خصوص مراسم این روز در خصوص میزان و شیوه‌های شادی‌آفرینی جشن عید فطر که از رسانه ملی پخش می‌شود یا در فرهنگسراها و دیگر نهادها اجرا می‌گردد و انتظارات مردم از مسئولان در خصوص شادی بخشی و....
- ۶ - پوشش‌دهی به «مناسک و مراسم» شادی‌آفرین عید فطر در رادیو و تلویزیون.
- ۷- میزگردهای کارشناسی تحلیل و بررسی فرهنگ عامه، عناصر، مدل‌ها و نگاره‌های فرهنگی در بحث آداب و رسوم عید فطر به منظور چگونگی معرفی، احیا و انتقال به نسل امروز.
- ۸ - بازسازی مراسمی که در گذشته مرسوم بوده و مقایسه آن با رسوم امروزی به شکل فیلم، انیمیشن و...
- ۹- مستندسازی در خصوص تأثیر هر یک از رسوم شایسته بر روی دیگر نهادها با عنایت به اینکه جشن‌ها مانع از نابهنجاری، کاهش اضطراب و دارای اثرات مثبت هستند.

جمع‌بندی

شب و روز عید فطر در فرهنگ دینی از جمله شب‌ها و روزهای شریفی است که در فضیلت و ثواب عبادات در این دو موعده مقدس احادیث بسیاری نقل شده است و مردم ایران اسلامی با تأسی به سیره عملی معصومین (ع) به انجام اعمال با آداب و تشریفات خاصی می‌پردازند و چون فرهنگ دینی با تار و پود زندگی مردم گره خورده جزئی از فرهنگ مردم شده است.

با بررسی تحلیل مراسم عید فطر براساس نظریه ساختی - کارکردی پارسونز و مرتون به این نتیجه رسیده‌ایم که این مراسم سبب انسجام، وحدت، همبستگی و وفاق جمعی در جامعه می‌شود و چون تمامی این رسوم از نهاد دین برخاسته و کارکردهای مثبت داشته است برقرار مانده و استمرار بخشیدن به آنها از طریق نهاد اجتماعی مانند خانواده، مدرسه، مسجد و بویژه رسانه ملی به حفظ الگوهای فرهنگی این عناصر فرهنگی می‌انجامد و جامعه‌ای منتظم، متعادل و متوازن را سبب می‌شود.

منابع

الف) کتاب

۱. آریان پور، امیرحسین (۱۳۵۲) *زمینه جامعه‌شناسی*، تهران: بی‌نا.
۲. آزادارمکی، تقی (۱۳۸۶) *نظریه‌های جامعه‌شناسی*، تهران: انتشارات سروش.
۳. اصفهانی، راغب (۱۴۰۶) *المفردات*، بیروت: ناشر.
۴. بیرو، آلن (۱۳۶۶) *فرهنگ علوم اجتماعی*، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: انتشارات کیهان.
۵. توسلی، غلامعباس (۱۳۷۰) *نظریه‌های جامعه‌شناسی*، تهران: انتشارات سمت.
۶. جاوید، هوشنگ (۱۳۸۲) *موسیقی رمضان در ایران*، تهران: سوره مهر.
۷. حدادی، محمدرضا (۱۳۸۶) *امواج بیداری*، تهران: میراث اهل قلم.
۸. دفتر پژوهش‌های خبرگزاری جمهوری اسلامی (۱۳۸۴) *آداب رمضان در شهرهای مختلف ایران*، تهران: سازمان خبرگزاری جمهوری اسلامی.
۹. دفتر پژوهش‌های خبرگزاری جمهوری اسلامی (۱۳۸۲) *آداب رمضان المبارک در استان‌های کشور*، عید سعید فطر، تهران: سازمان خبرگزاری جمهوری اسلامی.
۱۰. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷) *لغت‌نامه دهخدا*، ج ۱۲، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۱. ریتزر، جورج (۱۳۷۱) *نظریه‌های جامعه‌شناسی*، ترجمه احمدرضا غروی‌راد، تهران: جهاد دانشگاهی.
۱۲. ریتزر، جورج (۱۳۷۹) *نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
۱۳. فروند، ژولین (۱۳۶۲) *جامعه‌شناسی ماکس وبر*، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: نشر نیکان.
۱۴. قرابی‌مقدم، امان‌الله (۱۳۸۲) *مردم‌شناسی فرهنگی*، تهران: انتشارات ابجد.
۱۵. کوئن، بروس (۱۳۷۰) *درآمدی بر جامعه‌شناسی*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران:

نشر فرهنگ معاصر.

۱۶. گیدنز، آنتونی (۱۳۶۳) دورکیم، ترجمه یوسف اباذری، تهران: انتشارات

خوارزمی.

۱۷. مصاحب، غلامحسین (بی‌تا) دایره‌المعارف فارسی، ج ۱، تهران: فرانکلین.

۱۸. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴) تفسیر نمونه، قم: انتشارات مدرسه امام

امیرالمؤمنین.

۱۹. وثوقی، علی‌اکبر (۱۳۷۲) مبانی جامعه‌شناسی، تهران: انتشارات خردمند.

(ب) گزارش‌های فرهنگیاران واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صدا و سیما

۱. حکمت، گلچهره، تبریز، آذربایجان شرقی، ۴۶/۹/۱۶، ۱۳۸۶
۲. شریفی، احمد، مهاباد، آذربایجان غربی، ۴۹/۹/۵
۳. قزاق، عبدالله، مهاباد، آذربایجان غربی، ۴۹/۹/۶
۴. احدی، اختیار، سنجد، خلخال، اردبیل، ۵۰/۹/۱۸
۵. نمازی، شعبانعلی، اصفهان، ۴۹/۹/۲۹
۶. قهرمان، اخترالدوله، مشهد، خراسان، ۴۹/۱۰/۷
۷. نورانیان، فاطمه، سمنان، سمنان، ۴۹/۸/۳
۸. جهان تیغ، گل محمد، زابل، سیستان و بلوچستان، ۵۱/۷/۱۰
۹. سرخوش، کرامت‌الله، شیراز، فارس، ۴۸/۷/۱۵
۱۰. آزادبخش، سیداحسان، فین کوچک، کاشان، اصفهان، ۱۳۸۶، ۷/۸
۱۱. عسگری، زبیده، دماوند، تهران، ۴۹/۹/۱۱
۱۲. تاروردی، نعمت‌الله، آذرشهر آذربایجان شرقی، ۵۴/۷/۱
۱۳. فیصلی، عبدالرحیم، روستای چمکنار هندیجان، خوزستان، ۴۹/۴/۲
۱۴. قانونی، علی، کرمان، ۴۸/۳/۱۰
۱۵. غرقابی، چنگیز، گرگان، گلستان، ۱۳۸۶
۱۶. ضرغامی، فروغ‌الزمان، مشهد، خراسان رضوی، ۱۳۸۶
۱۷. بهرامی، عباس، نوبران، ساوه، مرکزی، ۱۳۸۶
۱۸. شهبخش، گلنار، زاهدان، سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۶
۱۹. زارع، محمدباقر، صومعه‌سرا، گیلان، ۱۳۸۶
۲۰. شریفی، احمد، مهاباد، آذربایجان غربی، ۴۹/۹/۱۰
۲۱. منصور، حسن، کاک، دشتی، بوشهر، ۱۳۸۶
۲۲. عطاپور، جواد، کرمان، بوشهر، ۱۳۸۶
۲۳. تاروردی، نعمت‌الله، آذرشهر، آذربایجان شرقی، ۷/۸
۲۴. سعیدی‌پور، یحیی، قم، ۵۰/۷/۲۵
۲۵. جامی‌الاحمدی، طیبه، تربت‌جام، خراسان رضوی، ۱۳۴۸
۲۶. نوروزی، تابنده، کرمان، کرمان، ۴۸/۹/۴
۲۷. طباطبایی، شکرالله، نورآباد، ممسنی، فارس، ۶۵/۱۲/۱۵
۲۸. دهبان، اسماعیل، لنگرود، گیلان، ۴۸/۳/۱۰

۲۹. سلیمی، هاشم، اشنویه، کردستان، ۵۶/۱۰/۸
۳۰. امیری، گدا علی، کیاسرا، گیلان، ۴۸/۳/۱
۳۱. بردبار، نوشین، کرمان، ۴۸/۲/۴
۳۲. فراهانی، محمدحسین، زنجان، ۴۹/۷/۸
۳۳. جهانی‌برزکی، زهرا، برزک، کاشان، ۱۳۸۶
۳۴. احمدی، سیف‌الله، دستجرده گلپایگان، ۱۳۸۶
۳۵. شامانی، ابوالقاسم، دامغان، ۱۳۸۶
۳۶. علیپور، حبیب‌الله، یزد، ۱۳۸۶
۳۷. معلمی، خسرو، برازجان، بوشهر، ۱۳۸۶
۳۸. جعفرزاده، مصطفی، کهک، قم، ۱۳۸۶
۳۹. واعظی، سیدمحمد، خراسان جنوبی، ۱۳۸۶
۴۰. کمندی، عباس، سنندج، کردستان، ۱۳۸۶
۴۱. یوسف‌زاده، سعیده، ارومیه، ۵۰/۹/۱۰
۴۲. لطیفی، اکرم، خرم‌آباد، لرستان، ۷۷/۴/۲۹
۴۳. هاشمی‌سهی، ابوتراب، نطنز، ۴۸/۹/۷
۴۴. حسینی، علی، گازار، بیرجند، ۵۴/۷/۲۰
۴۵. اصغرزاده ارجقی، موسی، ارجق، ۴۸/۱/۲۴
۴۶. مصباحی، فرخ، سمنان، ۴۸/۶/۴
۴۷. صیدگاهی، محمد، انزلی، گیلان، ۴۹/۷/۲۱
۴۸. بشارتی، باقر، اهر، آذربایجان شرقی، ۵۱/۸/۷
۴۹. بردستانی، احمد، دیر، بوشهر، ۵۴/۵/۲۰
۵۰. یغمایی، سعید، گرمه، نایین، اصفهان، ۴۸/۵/۲۵
۵۱. مصداقی، اصغر، سنگر، رشت، ۴۸/۲/۱۰